

**UNELE CONSIDERAȚII REFERITOARE LA VASELE
CUCUTENIENE CU DECOR ORNITOMORF PICTAT DESCOPERITE
LA BUZNEA (ORAȘ TÂRGU FRUMOS), JUD. IAȘI**

DUMITRU BOGHIAN

Noile cercetări arheologice contribuie, în mod esențial, la îmbogățirea cunoștințelor despre cultura **Cucuteni** devenită celebră prin splendida sa ceramică pictată. Astfel, ele ne permit să întregim tabloul vieții materiale și spirituale a purtătorilor acestei culturi eneolitice milenare din această parte a Europei.

În acest context, așezarea cucuteniană din punctul *Siliște* sau *După Grădini* de la Buznea (orașul Tg. Frumos) a oferit un bogat material arheologic, compus din arme și unelte, ceramică și piese de cult, care dovedește nivelul înalt de viață și gândire al triburilor cucuteniene ajunse în faza B a evoluției lor. Între descoperiri remarcăm o locuință-sanctuar împreună cu un complex de cult și materialul ceramic decorat în grupele stilistice γ , δ și ϵ , delimitând secvența inițială B_{1a} a fazei Cucuteni B¹. Din cadrul materialului ceramic, publicat parțial, se desprind două vase cu decoruri ornitomorfe pictate: o strachină (fig. 1/1) și o amforă bitronconică (fig. 1/2), care sunt încă insuficient cunoscute în literatura de specialitate², descoperite în centrul așezării, în preajma locuinței și complexului de cult.

Strachina pusă în discuție³, este lucrată din pastă roșiatică, are dimensiuni mijlocii (d. max. 200 mm) și a fost pictată la interior cu culoare neagră, în stil ϵ . Suprafața circulară din interiorul străchinii, a fost împărțită în patru spații printr-o cruce realizată din benzi liniare. În fiecare spațiu, au fost pictate perle, aproape ovale, iar în interiorul fiecărei perle câte o pasăre schematizată, cu corpul format dintr-o bandă neagră concavă, cu picioarele redată prin linii paralele, orientate spre înapoi și ciocul lung, orientat spre dreapta (fig. 1/1; 2/1).

Cel de-al doilea vas este o amforă bitronconică, cu gura în formă de pâlnie și două torți străpunse vertical, dispuse simetric, puțin deasupra diametrului maxim (h=375 mm, d. g. = 150 mm, d. max. = 300 mm). El este modelat dintr-o pastă bine frământată, arsă perfect, ceea ce îi conferă o culoare roșiatică⁴.

Pictura este executată cu culoare neagră pe fondul natural al vasului, încadrându-se în aceeași grupă stilistică ϵ . Decorul este organizat tectonic, în două registre, unul superior, plasat pe umărul și gâtul vasului, iar celălalt situat pe diametrul maxim, în partea centrală a vasului.

Registrul de pe partea centrală a vasului reprezintă opt motive geometrice, având ca bază de plecare spirala înălțuită, ochiurile spiralelor fiind formate din cercuri concentrice ce au la mijloc un cerc umplut cu culoare neagră (fig. 1/2; 2/3).

Al doilea registru, cel de pe umărul și gâtul vasului, cuprinde motive ornitorfe pictate, asemănătoare cu cele redată pe strachină, însă diferite ca mod de organizare și dispunere, îmbinând stilul metopic cu cel liber. Acest registru este împărțit în șase spații triunghiulare, delimitate de benzi liniare derivate din spirala unghiulară. În patru din aceste spații, sunt pictate păsări cu corpul format dintr-o bandă concavă, cu ciocul lung, bine reliefat și picioarele redată prin două linii paralele, oblice, orientate spre înapoi. Trei păsări se găsesc grupate în spațiile de jos și una în spațiul de deasupra. Un spațiu este gol iar celălalt prezintă un decor fragmentar compus dintr-o pată neagră, circulară, înconjurată de un cerc, simbolizând elementul solar, amintind de cercurile umplute cu negru cuprinse în ochiurile spiralelor din registrul anterior.

Cele două registre ornamentale se completează reciproc, constituind un tot unitar ca decor și semantică. Organizarea desenului, viziunea și precizia execuției, ne arată, cu siguranță, că cele două vase cu decor ornitorf de la Buznea (strachina și amfora), au fost pictate de unul și același meșter, care a dovedit un talent deosebit și un rafinat simț artistic.

Comparând siluetele de păsări desenate pe cele două vase, vom observa nu numai că sunt aproape identice ci și faptul că ele sunt prezentate **în zbor** sau în momentul desprinderii de pe sol, fapt pentru care pledează linia generală a siluetelor, orientarea acestora, poziția picioarelor, întreaga compoziție ornamentală a registrului, și nu **în înnot**, cum s-a arătat cu alt prilej⁵.

Impresia de zbor este accentuată de prezentarea aproximativ în șir a trei siluete de pe amforă, așa cum presupunea și Vl. Dumitrescu⁶, cât și prin alăturarea lor la motivul solar, întocmai ca și cele de pe strachină. Pentru ideea de zbor mai pledează și modul de amenajare a siluetelor de păsări: trei grupate aproximativ într-un triunghi și una în față, relativ izolată, care pare să indice ideea de stol (apropiindu-se de redarea stolurilor de berze sau cocori aflate în zbor), asociindu-se foarte bine cu motivul solar. De altfel, observarea păsării se face mai bine când aceasta se află în zbor, iar mișcarea este mai ușor de redată prin zbor, care este mai evident decât înnotul.

Trebuie făcută și precizarea că decorul străchinii este mai bine realizat, apropiindu-se, prin compoziție, de maniera de redare a motivelor zoomorfe, atât de caracteristice fazei Cucuteni B₂.

Artistul preistoric, dotat cu un înalt spirit de observație și o mare capacitate de a reda mișcarea, a omis, cu bună știință, unele detalii ale decorului naturalist și, recurgând la schematizare, a reușit să prezinte esențialul - zborul, ideea de zbor, ceea ce nu dăunează corectitudinii desenului ci, dimpotrivă, îi dă viață.

Elemente de artă asemănătoare s-au descoperit și în alte așezări cucuteniene. Astfel, la Stânca-Ștefănești, în așezarea Stânca-Doamnei, datând din secvența Cucuteni B_{1b}⁷, pe fragmentele provenind de la o amforă, desenul este mai naturalist, realizat mai stângaci, în stilul liber și reprezintă păsări de apă înnotând sau desprinzându-se de apă, în elan pentru

zbor (fig. 3/2 a-b).

Reprezentări ornitorne pictate au mai fost descoperite în arealul culturii Cucuteni-Tripolie, în faza Tripolie finală-Gorodsk-Usatovo, la Jvaneț (fig. 3/3), Brânzeni-Țiganca, Starii Caracușani, Bilce-Zlote⁸, Brânzeni IV, Varvarovka VIII, Brânzeni III⁹, Brânzeni VIII¹⁰, (fig. 3/1), ceea ce dovedește deosebita unitate culturală a comunităților cucuteniano-tripoliene, anterioritatea relativă a acestor motive din centrul și nordul Moldovei față de cele din bazinul Nistrului.

Este de remarcat faptul că motivele ornitorne pictate apar în neoliticul oriental, în cadrul culturii nord-mesopotamiene Samarra (sfârșitul mil. VI î.Hr.), aceste reprezentări continuându-se în culturile ulterioare Tell-Halaf (mil. IV î.Hr), la Tell-Aracije și în cultura Susa I (mil. IV î.Hr.)¹¹. Se poate presupune că au existat unele influențe pe care triburile cucuteniano-tripoliene le-au primit din partea culturilor eneolitice orientale, pe căi neelucidate încă.

Se cuvine semnalat faptul că decorul ornitorne de pe strachina de la Buznea se apropie, ca manieră de realizare, de cele orientale, deosebindu-se totuși de acestea. Păsările pictate din Orient sunt reprezentate cardinal spre stânga, pe când cele de la Buznea sunt redată cardinal spre dreapta, în sensul acelor de ceasornic.

Din cele prezentate, se poate observa că cele două vase cucuteniene, cu decor ornitorne pictat, de la Buznea deschid seria decorului zoomorfe pictat și studierea lor trebuie să se facă în strânsă legătură cu temele plastice ornitorne, între ele existând puternice relații în ceea ce privește destinația și semnificația¹².

★

Deși este greu de sesizat, avându-se în vedere "opacitatea semantică" a documentelor preistorice¹³, omul eneolitic, purtător al culturii Cucuteni avea conturat un sistem încheiat de noțiuni, care desemnau diferite elemente din natură și societate, cu care el venea în contact și încerca să și le explice. Acest sistem desemnează și diferite credințe și practici magico-religioase, izvorâte din incompleta cunoaștere și explicare a lumii înconjurătoare.

Credințele și practicile magico-religioase sunt prezente în cadrul culturii Cucuteni încă din faza A, evoluând odată cu aceasta, și se cristalizează la nivelul fazei B, când apar locuințe și complexe de cult¹⁴, complicații ornamentale, cu o semantică bine determinată¹⁵, în care un loc aparte, alături de motivele geometrice și spiralo-meandrice, îl ocupă desenele antro-po-, zoo- și ornitorne. Decorul ornitorne nu trebuie rupt de celelalte elemente, ci el se subordonează acestui sistem.

Omul eneolitic folosea în determinarea lucrurilor, fenomenelor și proceselor, o cauzalitate primitivă, aproape mecanică, o cauzalitate prin analogie¹⁶.

Reprezentând păsări cu ciocul lung, în zbor, sau stolul de păsări, probabil berze sau cocori, în asociere cu elemente solare, artistul și gânditorul eneolitic încerca, prin magie homeopatică (imitativă)¹⁷, să "influențeze" venirea primăverii, veșnica înnoire a naturii și a vieții, când are loc și migrația a nenumărate specii de păsări, picioroange sau palmipede,

de apă sau nu.

De altfel, unele păsări (cocorii și în special berzele) au fost și sunt considerate ca purtând atributele vieții, fiind legate de naștere și imortalitate¹⁸, solaritatea păsării fiind bine documentată în cadrul culturilor eneolitice carpato-balcanice și egeo-anatoliene, unde pasărea apare cu caracteristici sacre, legate de actul creației¹⁹, sau a fost chiar "zeificată"²⁰, transmise până astăzi în mitologia populară românească²¹.

Întreaga compoziție ornamentală, de pe vasele cu decoruri ornitomorfe de la Buznea, este legată, deci, de un moment de seamă din viața triburilor cucuteniene, de agricultori și crescători de animale, venirea primăverii, începutul unui nou ciclu vegetal, renașterea vieții. Lărgind sfera motivelor ornamentale, reprezentările ornitomorfe de la Stânca-Ștefănești, cu toată stângăcia lor, nu sunt în distonanță cu cele de la Buznea, în ceea ce privește semantica compoziției decorative, putând fi racordate aceluiași ciclu al vieții.

Reprezentările ornitomorfe, de pe vasele de la Buznea, trebuiesc studiate în același cadru cu locuința și complexul de cult, descoperite în această așezare²², toate formând o unitate, reliefându-ne o parte din **ciclul vieții** al complexului cult al fecundității și fertilității pământului, turmelor, naturii, oamenilor, atât de caracteristic comunităților eneolitice cucuteniano-tripoliene.

Folosind desene abstracte, simbolice, artistul și gânditorul cucutenian ne arată că apăruse, în eneolitic, un sistem de noțiuni cu un grad mai înalt de abstractizare care, foarte probabil, s-a transmis și s-a impus pe planul limbajului, pictura fiind folosită ca o adevărată scriere.

Decorul ornitomorf pictat pune, cu o mare putere, problema regândirii și definirii mai exacte a legăturilor ce au existat între neo-eneoliticul carpato-niprovian și carpato-dunărean cu cel de pe țărmurile Mediteranei, din Asia Anterioară și Orient.

Vasele cu decor ornitomorf pictat, complexul de cult, celelalte elemente de cultură materială și suprastructură, descoperite la Buznea, reprezintă noi și importante dovezi, care ne ajută să surprindem o parte din bogata viață materială și spirituală a triburilor cucuteniene, cu o remarcabilă unitate și forță de creație în cadrul neo-eneoliticului românesc și european.

NOTE

1 C. Mihai, *Așezările cucuteniene de la Giurgești și Buznea în zona Târgului Frumos*, în "Danubius", VI-VII, 1972-1973, Galați, p. 12-13, fig. 2/1 și 1/2; A. Nițu, *Reprezentarea păsării în decorul pictat al ceramicii cucuteniene din Moldova*, în CI, S. N., VI, 1975, p. 45-54; C. Mihai, D. Boghian, *Complexul cucutenian de cult descoperit la Buznea (orașul Târgul Frumos), județul Iași*, în *MemAnt*, IX-XI, 1977-1979, Piatra Neamț, 1985, p. 429-452; D. Boghian, C. Mihai, *Le complexe de culte et le vase a décor ornithomorphe peint découverts a Buznea (départ. de Iași)*, în vol. *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987, p. 313-324.

2 C. Mihai, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 12 -13, fig. 1/2; 2/1; A. Nițu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 45-54; VI. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979 p. 67-68, fig. 54; D. Boghian, C. Mihai, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 313-324, fig. 8/1.

3 C. Mihai, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 12-13, fig. 1/2, 2/1; A. Nițu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 45-54; VI. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 67-68, fig. 54; Ion Miclea, Radu Florescu, *Preistoria Daciei*, București, 1980, p. 82, fig. 84. (În prezent acest vas se află în patrimoniul Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași).

4 D. Boghian, C. Mihai, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 313-324, fig. 7/1, 2. (Vasul se află în expoziția permanentă de istorie și arheologie de la Liceul "Ion Neculce", Tg. Frumos).

5 C. Mihai, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 12; A. Nițu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 47.

6 VI. Duitrescu, *op. cit.*, p. 67-68; *Idem*, *L'art de la culture de Cucuteni*, în "Revue Roumaine", XXXVIII, 1984, p. 51-52.

7 A. Nițu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 47-48, fig. 2; A. Nițu, P. Șadurschi, *Săpăturile de salvare de la "Stânca Doamnei", sat Stânca Costești, județul Botoșani*, în "Hierasus", IX, 1994, p. 181-194; VI. Dumitrescu, *Arta ...*, p. 67-68, fig. 55.

8 A. Nițu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 50-51.

9 V.I. Markevici, *Pozdnetripol'skie plemena severnoj Moldavji*, Chișinău, 1981, p. 17, fig. 7/4; p. 25, fig. 24/13; p. 27, fig. 27/2; p. 42, fig. 57/10; p. 144-145.

10 *Idem*, *Mărturii ale trecutului, Dalekoe-Blizkoe. These Remote Near Ages*, Chișinău, 1985, p. 81, fig. 76.

11 A. Nițu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 50-52; Jean Deshayes, *Civilizațiile vechiului Orient*, București 1976, vol. 1, il. 34, vol. 3, p. 230-231; Burchard Brentjes, *Civilizația veche a Iranului*, București, 1976, p. 21, il. 7; Jean-Marie Casal, *Civilizația Indusului și enigmele ei*, București, 1978, p. 64-65, il. 16, 17.

12 A. Nițu, *Teme plastice ornitomorfe și zoomorfe pe ceramica cucuteniană din Moldova*, în *CI*, VII, 1976, p. 48-55, fig. 1.

13 Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. 1, București, 1991, p. 15-18.

14 Ștefan Cucoș, *Un complex ritual cucutenian descoperit la Ghelăiești (jud. Neamț)*, în *SCIV*, 24, 1973, 2, p. 207-215; C. Mihai, D. Boghian, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 429-452; D. Boghian, C. Mihai, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 313-324.

15 V. A. Rîbakov, *Kosmogonjia i mifologija eneoliticeskij zemledel'cev*, în *SA*, 1, 1965, p. 24-46; 2, 1965, p. 13-33.

16 Lucian Blaga, *Artă și magie*, în vol. *Incerări filosofice*, Timișoara, 1977, p. 204-206.

17 James George Frazer, *Creanga de aur*, vol. 1, trad. Octavian Nistor, București, 1980, p. 30-105 *passim*.

18 Ivan Evseev, *Cuvînt-simbol-mit*, Timișoara, 1983, p. 111-112.

19 I. T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldenii*, București, 1983, p. 103.

20 N. Petrescu, în *SCIA*, X, 1, 1963, p. 114, 328.

21 Mihai Coman, *Mitologia populară românească*, vol. 2, București, 1968, p. 22-27

(referitor la barză).

22 C. Mihai, D. Boghian, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 429-452; D. Boghian, C. Mihai, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 313-324.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LES VASES AVEC DÉCOR ORNITHOMORPHE PEINT DÉCOUVERTS A BUZNEA (VILLE TÂRGU-FRUMOS, DÉP. DE IAȘI) RÉSUMÉ

En cet ouvrage l'auteur présente les vases avec décor ornithomorphe peint découverts à la suite des recherches de surface dans l'établissement de Buznea "Siliște" au "Après Jardins". Il s'agit d'une terrine (fig. 1/1, 2/1) et une amphore bitronconique, avec l'ouverture en entonnoir.

La terrine a été peinte avec la couleur noire dans la groupe stylistique ε. La surface circulaire de la terrine a été divisée en quatre espaces par une croix formée des bandes linéaires.

Dans chaque espace, ont été réservée des perles presque ovales, et dans l'intérieur de chaque perle une oiseau schématisée, avec le corp formé d'une bande concave, noire, a long bec et les pieds représentés par deux lignes obliques, parallèles, orientées vers l'arrière (fig. 1/1, 2/1).

Le deuxième vase est une amphore bitronconique, avec l'ouverture en entonnoir, avec deux anses percées verticalement, disposées symétriquement un peu au dessus du diamètre maximum (fig. 1/2, 2/3).

Le décor est organisé tectoniquement, en deux registres et a été exécuté avec la couleur noire sur le fond naturel du vase, dans le groupe stylistique ε.

La registre de la partie centrale du vase présente huit motifs géométriques, spiraliqes, et le registre de l'épaule du vase est divisé en six espaces, approximativement triangulaires, délimités par des bandes linéaires, dérivées de la spirale angulaire, comprenant des motifs ornithomorphes point ressemblants à ceux représentés sur la terrine, mais différents comme manière d'organisation et de disposition: trois oiseaux se trouvent groupés dans les espace d'en bas et une dans l'espace superieur, un espace étant libre et l'autre présentant une tache noire circulaire, symbolisant l'élément solaire.

Tant la ligne générale des silhouettes des oiseaux, leurs représentation approximativement en rangée, le groupement de trois oiseaux approximativement en triangle et un oiseau relativement isolé, indiquant l'idée de nuée, que leur rapprochement aux motifs solaires nous permettent de considérer que ceux-ci ont été représentés *en vol* et pas en nage.

Les motifs ornithomorphes peints de Buznea sont exécutés d'une manière différente comme façon de réalisation que ceux de Stâncă-Ștefănești, (fig. 3/2), et ceux du bassin du Dniester, Brânzeni VIII et Jvanet (fig. 3/1, 3) - et Orient.

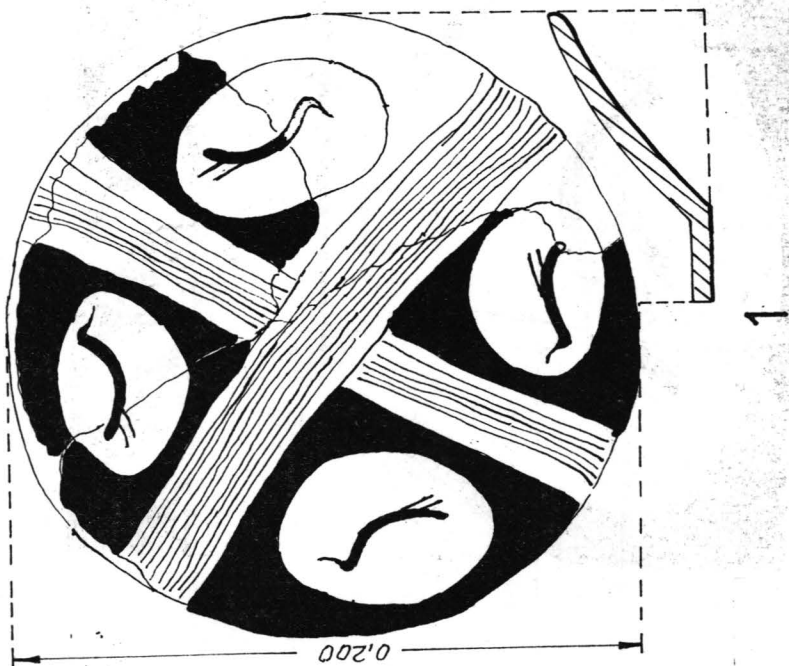
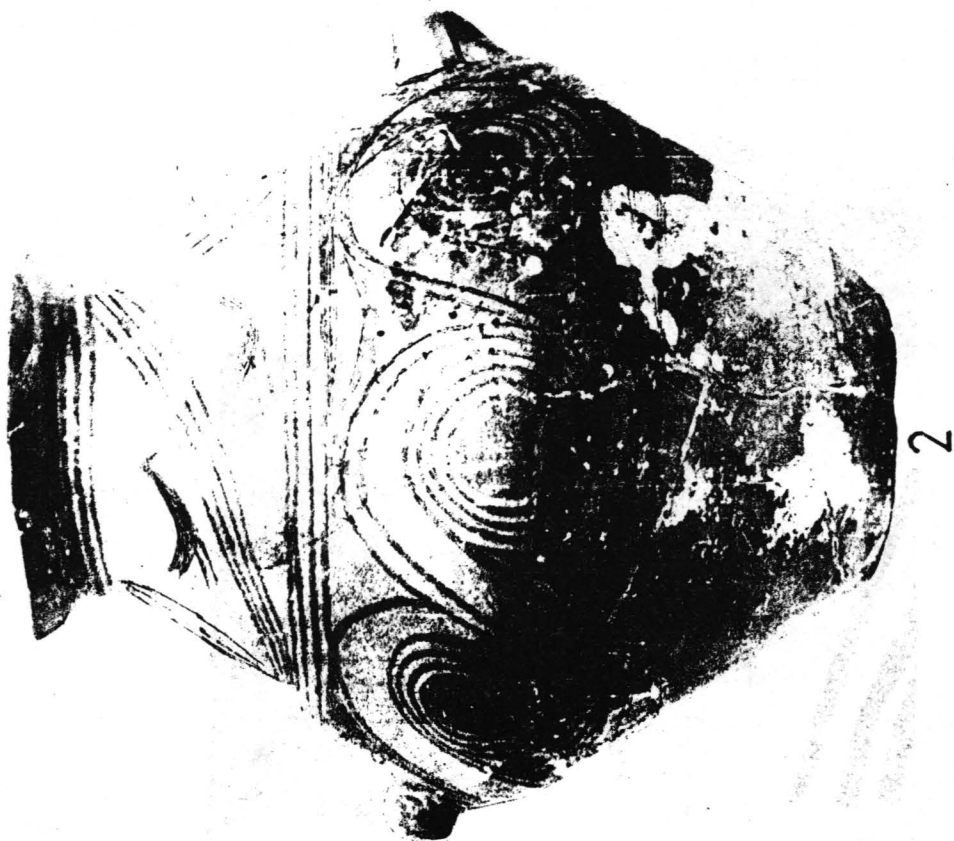
Toute la composition ornementale sur les vases Buznea est liée de plus d'un moment important de la vie des tribus cucuteniennes - l'arrivée du printemps, le commencement d'un nouveau cycle vegetal, la renaissance de la vie dans le cadre du complexe culte de la fertilité et fecondité de la terre, des troupeaux, de la nature, des hommes, si caractéristique aux communautés néo-énéolithiques de la culture Cucuteni-Tripolie.

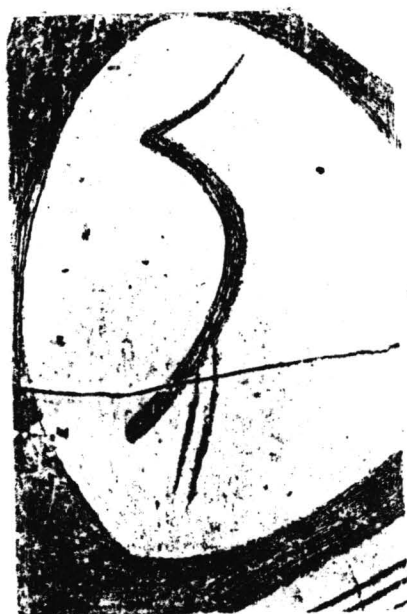
Liste des illustrations

Fig. 1. Buznea. Les vases avec décor ornithomorphe peint: 1. terrine (dessin); 2. l'amphore bitronconique (foto).

Fig. 2. Buznea. 1. Détail sur terrine (foto); 2. Détail sur amphore (foto); 3. Le décor déroule de l'amphore (dessin).

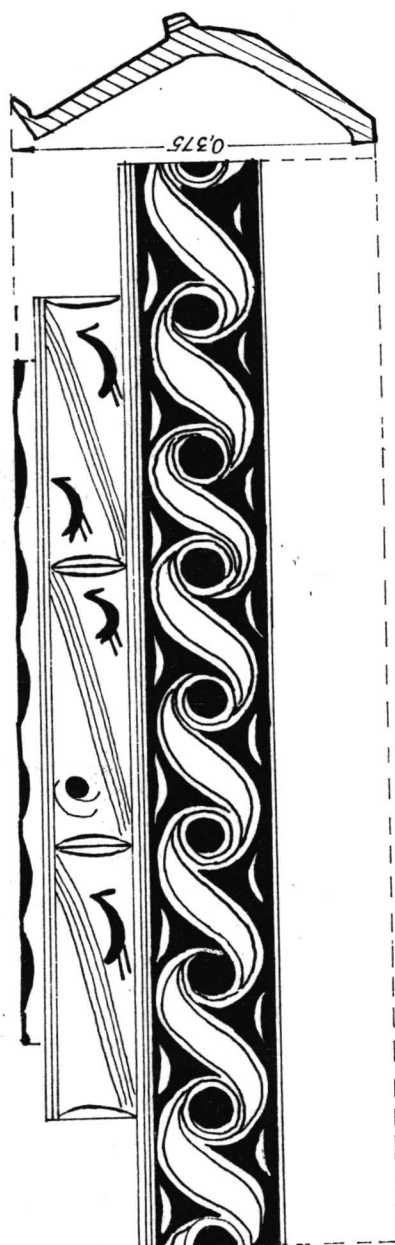
Fig. 3. Motifs ornithomorphes peints (dessins): 1. Brânzeni VIII (r. Edineț-Bessarabie); 2. Stâncă-Ștefănești (dép. Botoșani); 3. Jvanet (r. Kamenet-Podolsk - Ukraine).

2

1

3

